

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи формування системи цінностей підлітків з особливими потребами в інклюзивному середовищі.....	7
1.1. Поняття та сутність системи цінностей підлітків з особливими потребами.....	7
1.2. Основні етапи розвитку ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами	9
1.3. Соціально-педагогічні підходи до формування цінностей підлітків з особливими потребами	11
Розділ 2. Практичні аспекти застосування соціально-педагогічних методів формування системи цінностей підлітків з особливими потребами	15
2.1. Методи соціально-педагогічного впливу на формування цінностей підлітків з особливими потребами	15
2.2. Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні системи цінностей підлітків з особливими потребами	18
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	24

ВСТУП

Актуальність роботи полягає в тому, що сучасний етап розвитку суспільства ставить перед соціальними педагогами важливе завдання — формування у підлітків з особливими потребами системи цінностей, здатних забезпечити гармонійний розвиток особистості та успішну інтеграцію в соціум. Підлітковий вік є критичним періодом у розвитку особистості, коли закладаються основи світогляду, моральних орієнтацій та життєвих цінностей. У цей час підлітки починають активно визначати свої пріоритети, формується їхнє ставлення до навколишнього світу та соціальних норм. Соціально-педагогічна діяльність має вирішальне значення для допомоги молоді в осмисленні та формуванні своїх цінностей.

Актуальність також обумовлена необхідністю розробки ефективних методів соціально-педагогічної роботи з підлітками для сприяння їхньому особистісному розвитку, формування моральних орієнтирів, цінностей взаємодії в суспільстві, а також зменшення ризику девіантної поведінки. У зв'язку з сучасними викликами, такими як зростання впливу інформаційних технологій, соціальних мереж та інших факторів, що впливають на підлітків з особливими потребами, необхідно здійснювати комплексний підхід до їхнього виховання через соціально-педагогічні методи. Тому дослідження соціально-педагогічних методів формування системи цінностей підлітків з особливими потребами є важливим і своєчасним для підвищення ефективності роботи з молоддю.

Наукова розробленість теми. Проблема формування системи цінностей підлітків з особливими потребами в інклюзивному середовищі привертала увагу багатьох дослідників. Теоретичні засади ціннісної проблематики були закладені у працях М. Шелера, Г. Ріккерта, Е. Дюркгейма, які осмислювали природу соціальних і моральних цінностей як фундамент людської поведінки. У сучасному освітньому дискурсі питання структури та

динаміки ціннісних орієнтацій молоді висвітлюють українські дослідники О. Донченко, І. Бех, В. Ягунов, які підкреслюють соціально-психологічні механізми становлення особистості підлітка та чутливість цього періоду до зовнішніх впливів. Попри значну кількість праць, проблема комплексного формування системи цінностей у підлітків з особливими потребами саме в умовах українського інклюзивного середовища досліджена недостатньо та потребує подальшого опрацювання з огляду на нові виклики та потреби сучасного суспільства.

Метою роботи є дослідження соціально-педагогічних методів формування системи цінностей підлітків з особливими потребами, аналіз їхнього впливу на розвиток моральних орієнтацій та соціальної адаптації молоді, а також визначення ефективних підходів до формування позитивних цінностей у підлітковому віці через соціально-педагогічну діяльність.

Для досягнення поставленої мети, окреслено ряд основних **завдань**:

- 1) Окреслити поняття системи цінностей підлітків з особливими потребами та її значення в процесі їх соціалізації.
- 2) Визначити вікові особливості формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці.
- 3) Проаналізувати основні соціально-педагогічні методи формування системи цінностей підлітків з особливими потребами .
- 4) Дослідити вплив соціальних інститутів (сім'ї, школи, ровесників) на формування цінностей у підлітків з особливими потребами .
- 5) Оцінити ефективність застосовуваних соціально-педагогічних методів у формуванні цінностей підлітків з особливими потребами .
- 6) Розробити рекомендації для вдосконалення соціально-педагогічної роботи з підлітками для формування позитивних цінностей.

Об'єкт дослідження - процес формування системи цінностей підлітків з особливими потребами у контексті соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі.

Предмет дослідження - соціально-педагогічні методи формування цінностей підлітків з особливими потребами, а також їх ефективність у розвитку моральних орієнтацій та соціальної адаптації молоді в умовах інклюзивного середовища.

Методи дослідження. Дане дослідження проводилось на основі теоретичних методів таких, як аналіз наукової літератури для визначення основних понять, теоретичних засад адаптації людей та організації соціальних послуг, порівняння теоретичних підходів до розуміння адаптації та оцінки її ефективності, узагальнення результатів досліджень для формування рекомендацій.

Дослідження також базується на нормативно-правових документах, які регулюють надання соціальних послуг літнім людям в Україні, зокрема Законі України «Про соціальні послуги» та відповідних постановах Кабінету Міністрів України. Обрані методологічні засади забезпечують всебічність, достовірність і практичну спрямованість отриманих результатів, що дозволяє сформулювати ефективні рекомендації для підвищення рівня адаптації літніх людей до умов отримання соціальних послуг.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі соціально-педагогічних методів формування системи цінностей підлітків з особливими потребами, зокрема виявленні їх специфіки та впливу на моральні орієнтації молоді. Вперше в роботі здійснено комплексне дослідження впливу соціальних інститутів, таких як сім'я, школа та ровесники, на формування цінностей підлітків з особливими потребами, з акцентом на сучасні соціально-педагогічні практики. Також, новизна полягає у пропозиції практичних рекомендацій щодо вдосконалення методів роботи з підлітками для сприяння розвитку позитивних цінностей та соціальної адаптації в умовах змінного соціуму.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані соціальними педагогами, психологами та іншими фахівцями, що працюють з підлітками,

для розробки та вдосконалення методів формування системи цінностей у молоді в умовах інклюзивного середовища. Отримані висновки можуть бути застосовані в освітніх установах, соціальних службах, позашкільних організаціях для підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з підлітками. Крім того, розроблені рекомендації можуть сприяти оптимізації роботи з підлітками в умовах сучасних соціальних змін та допомогти в профілактиці девіантної поведінки серед молоді.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися й одержали позитивну оцінку на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (м. Полтава, 2024 р.) та IX Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу» (м. Полтава, 2025 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст конкурсної роботи викладено на 23 сторінках друкованого тексту.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Поняття та сутність системи цінностей підлітків з особливими потребами

Система цінностей підлітків з особливими потребами є інтегрованим набором переконань, моральних орієнтацій, ідеалів та життєвих пріоритетів, що визначають їх поведінку, мотивацію та взаємодію з оточенням. Вона являє собою суб'єктивну структуру, в межах якої підлітки оцінюють навколишній світ, будують відносини з іншими людьми та приймають важливі життєві рішення.

Встановлення системи цінностей у підлітків з особливими потребами є важливим етапом соціалізації. Підлітковий вік є періодом активного формування і закріплення основних моральних орієнтацій, таких як поняття добра та зла, чесності, справедливості, відповідальності, взаємної поваги. Система цінностей підлітка охоплює різні сфери: особистісні, соціальні, моральні, естетичні, що разом формують його світогляд та орієнтири в житті.

Цінності підлітків з особливими потребами не є сталими, вони динамічні і можуть змінюватися під впливом різних факторів: сімейного виховання, соціального середовища, медіа, ровесників, а також в процесі особистісного розвитку. Це робить процес формування системи цінностей у підлітковому віці складним і багатогранним.

З точки зору психології, система цінностей є важливою частиною особистісної ідентичності. Вона допомагає підлітку визначати, ким він є і ким хоче стати. У цей період особливу роль відіграють моральні цінності, адже підлітки починають активно досліджувати власні переконання, ставлення до соціальних норм і стандартів. Як зазначає В. М. Ксендзов, у підлітковому віці формуються основи самосвідомості, які включають моральні орієнтації і життєві пріоритети [1].

Формування системи цінностей підлітків з особливими потребами залежить також від соціальних інститутів, зокрема від сім'ї та школи. З сім'ї підлітки отримують перші уявлення про мораль, відносини, роль індивіда в суспільстві. Родина є найважливішим середовищем для формування базових цінностей, таких як довіра, повага, відповідальність і співчуття. Водночас школа, як соціальний інститут, займає не менш важливу роль у формуванні цінностей через освітній процес, взаємодію з педагогами і однолітками. Психологи та соціологи вказують, що система цінностей підлітків з особливими потребами формується в процесі взаємодії з ровесниками, в яких вони шукають схвалення і підтримку для своїх ідей [2].

Моральні цінності підлітків з особливими потребами тісно пов'язані з їхнім ставленням до соціальних норм і традицій, а також з їх здатністю приймати етичні рішення в складних ситуаціях. Підлітки вчаться оцінювати свою поведінку за моральними критеріями, аналізувати наслідки своїх вчинків для себе та оточуючих. У цей період формується уявлення про правильне та неправильне, що відіграє вирішальну роль у виборі життєвих орієнтирів.

Система цінностей підлітків з особливими потребами формується під впливом багатьох факторів. Окрім сім'ї та школи, великий вплив на формування цінностей має соціальне середовище. Медіа, соціальні мережі, культура та субкультури молоді також можуть значно впливати на орієнтації підлітків з особливими потребами. Зокрема, в сучасному світі підлітки все частіше взаємодіють через онлайн-платформи, де формуються нові цінності, часто відмінні від традиційних моральних орієнтацій. Водночас важливою є роль ровесників, їхніх переконань та пріоритетів у формуванні цінностей підлітків з особливими потребами. У процесі взаємодії з однолітками підлітки часто переглядають і коригують власні уявлення про світ, мораль та поведінку [3].

Таким чином, система цінностей підлітків з особливими потребами є багатогранною і динамічною конструкцією, що формується в процесі

взаємодії з різними соціальними інститутами та під впливом особистісних змін. Вона є основою для розвитку моральних орієнтацій підлітка та відіграє вирішальну роль у його соціалізації, становленні особистості і адаптації до суспільства.

1.2. Основні етапи розвитку ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами

Розвиток ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами є складним та багатоступеневим процесом, що відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Важливу роль у цьому процесі відіграють вікові особливості, соціальні умови та культурне середовище, в якому знаходиться підліток. Процес формування цінностей відбувається в кілька етапів, кожен з яких має свою специфіку і залежить від розвитку когнітивних, емоційних та соціальних функцій підлітка.

1. Перший етап: ранній підлітковий вік (10-13 років)

На цьому етапі відбувається активне формування основних моральних орієнтацій підлітка. Підлітки в цей час починають усвідомлювати соціальні норми та правила, а також відмінність між моральним і аморальним. Цінності на першому етапі часто визначаються впливом родини та найближчого соціального оточення. Підлітки розвивають здатність до емоційної оцінки ситуацій і починають формувати уявлення про доброту, справедливість і відповідальність.

Важливими факторами формування цінностей на цьому етапі є сім'я, яка виступає основним агентом соціалізації, а також школа, яка допомагає закріпити соціальні норми та моральні орієнтації. Як зазначає В. М. Ксендзов, на цьому етапі підлітки починають усвідомлювати різницю між своїми інтересами та інтересами інших людей, що є важливим кроком у формуванні альтруїстичних цінностей [1].

2. Другий етап: середній підлітковий вік (14-16 років)

У середньому підлітковому віці підлітки вступають у період інтенсивного самопізнання. Вони починають активно шукати своє місце в соціумі та визначати свої цінності, орієнтуючись на соціальні групи, до яких вони належать. В цей час на перший план виходять такі цінності, як дружба, любов, приналежність до групи, прагнення до незалежності. Підлітки стають більш критичними до авторитетів, але й одночасно намагаються знайти власні моральні орієнтири.

Цей період характеризується дослідженням різних життєвих варіантів, пошуком ідеалів та спробою визначити свої переконання щодо соціальних, політичних і культурних норм. Як відзначає І. А. Кон, підлітки в цей період дуже чутливі до впливу ровесників, оскільки групи однолітків відіграють важливу роль у формуванні їх цінностей та моральних орієнтацій [2].

3. Третій етап: пізній підлітковий вік (17-18 років)

У пізньому підлітковому віці ціннісні орієнтації підлітків з особливими потребами стають більш стабільними. Вони вже мають досвід взаємодії з різними соціальними групами та здатні сформувати більш чітке уявлення про свої життєві пріоритети. На цьому етапі підлітки починають активно розвивати такі цінності, як відповідальність, самостійність, готовність до дорослого життя. Вони формулюють свої життєві принципи, обирають професійну орієнтацію і визначають ставлення до сім'ї, суспільства та культури.

Важливим аспектом цього етапу є формування моральних уявлень про справедливість, рівність та соціальну відповідальність. Як зазначає Л. І. Божович, підлітки в цей період усвідомлюють свої права та обов'язки, активно шукаючи свою роль у суспільстві і визначаючи, які цінності вони готові не лише приймати, але й підтримувати на практиці [3].

4. Вплив соціальних інститутів на розвиток цінностей

Не менш важливим фактором є вплив соціальних інститутів, таких як сім'я, школа, громадські організації та медіа, на розвиток ціннісних

орієнтацій підлітків з особливими потребами . Сім'я виступає основним агентом соціалізації на всіх етапах розвитку, надаючи підліткам базові моральні орієнтації. Школа, в свою чергу, є основним освітнім інститутом, де закріплюються соціальні норми і моральні цінності. Медіа та соціальні мережі також відіграють важливу роль у впливі на ціннісні орієнтації підлітків з особливими потребами , формуючи їхні уявлення про світ, соціальні норми та тенденції в суспільстві.

Отже, процес формування ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами є тривалим і багатогранним, і в ньому можна виділити кілька основних етапів, кожен з яких характеризується своїми специфічними особливостями. Важливими факторами, що впливають на розвиток цінностей, є сім'я, школа, групи ровесників та інші соціальні інститути, що забезпечують підлітків з особливими потребами необхідними орієнтирами для самовираження та соціалізації.

1.3. Соціально-педагогічні підходи до формування цінностей підлітків з особливими потребами

Формування цінностей підлітків з особливими потребами є одним із центральних аспектів соціально-педагогічної роботи, оскільки в цей період відбуваються основні зміни в системі моральних орієнтацій, що визначають подальший розвиток особистості. Соціально-педагогічні підходи до формування цінностей підлітків з особливими потребами базуються на комплексному підході до розвитку особистості, що включає різноманітні методи, техніки та стратегії впливу, спрямовані на гармонійний розвиток моральних, етичних та соціальних орієнтацій підлітка.

1. Підхід через формування морально-етичних орієнтацій

Моральні цінності є основою ціннісної системи підлітків з особливими потребами . Вони формуються через взаємодію з іншими людьми, в основному через сімейні відносини та соціалізацію у школі та середовищі однолітків. Основними завданнями соціально-педагогічної діяльності на

цьому етапі є розвиток у підлітків з особливими потребами усвідомлення основних моральних принципів, таких як доброта, чесність, відповідальність, справедливість, а також їх здатність застосовувати ці принципи на практиці.

Підхід через морально-етичні орієнтації передбачає використання таких методів, як обговорення моральних дилем, аналіз конкретних життєвих ситуацій та рольові ігри, що допомагають підліткам зрозуміти важливість моральних цінностей у реальному житті. Як зазначає І. А. Кон, такий підхід сприяє розвитку внутрішньої моральної автономії підлітка та формуванню власних етичних переконань [1].

2. Соціально-педагогічний підхід через активну участь у соціальних проектах

Цей підхід ґрунтується на заохоченні підлітків з особливими потребами брати участь у соціальних та благодійних проектах, а також у волонтерській діяльності, що дозволяє їм на практиці усвідомити значення соціальної відповідальності та доброчесності. Через участь у таких проектах підлітки отримують можливість проявити свої соціальні цінності, зміцнити співчуття, альтруїзм, а також розвинути вміння працювати в команді, допомагати іншим і приймати відповідальність за спільні результати.

Особливо важливо, щоб ці ініціативи були організовані в безпечному та підтримуючому середовищі, де підлітки можуть реалізувати свої ідеї та відчувати себе частиною колективу. Такий підхід дозволяє підліткам усвідомити власну роль у соціумі та розвивати важливі життєві навички, пов'язані з колективною діяльністю та соціальною активністю.

3. Когнітивно-емоційний підхід до формування цінностей

Цей підхід фокусується на розвитку когнітивних і емоційних процесів підлітка, зокрема на здатності аналізувати ситуації та приймати моральні рішення. У рамках когнітивно-емоційного підходу особливу увагу приділяють розвитку критичного мислення, що дозволяє підліткам оцінювати різні аспекти життя і приймати етичні рішення, спираючись на розуміння наслідків своїх вчинків для себе та оточуючих.

Педагоги та соціальні працівники використовують методи розвитку критичного мислення, зокрема дебати, дискусії, аналіз моральних ситуацій, щоб стимулювати підлітків з особливими потребами до роздумів про те, що є правильним і чому, а також як їхні цінності можуть змінюватися з часом під впливом різних чинників.

4. Підхід через групову динаміку та міжособистісну взаємодію

Соціалізація підлітків з особливими потребами, зокрема формування цінностей, здійснюється також через взаємодію з однолітками. Підлітки часто оцінюють і формують свої цінності в групах, що має важливе значення для їх соціальної адаптації. Групова динаміка, рольові моделі та взаємна підтримка у групі можуть значною мірою сприяти формуванню цінностей, таких як дружба, лояльність, толерантність і взаєморозуміння.

Використання методу групових обговорень, дискусій, активних ігор, де підлітки можуть висловлювати свої погляди і розглядати інші точки зору, дозволяє педагогам і соціальним працівникам активно впливати на формування ціннісних орієнтацій. Такий підхід сприяє розвитку соціальних навичок, допомагає формувати цінності, які важливі для успішної інтеграції підлітка в суспільство.

5. Підхід через рольову модель та ідентифікацію з авторитетами

Підлітки активно орієнтуються на різні моделі поведінки, включаючи авторитети серед дорослих, однолітків та навіть персонажів з медіа-простору. Соціально-педагогічна діяльність може включати роботу з підлітками через цікавлення прикладами позитивних рольових моделей, таких як відомі особистості, громадські діячі або навіть активні учасники шкільних або місцевих ініціатив.

Підхід через рольові моделі полягає в тому, щоб підлітки могли бачити конкретні приклади того, як успішно можна реалізовувати певні цінності в реальному житті. Це може допомогти їм сформувати чітке уявлення про

важливість таких цінностей, як чесність, відповідальність, працьовитість та співчуття.

Формування цінностей підлітків з особливими потребами є складним та багатоаспектним процесом, у якому важливу роль відіграють різноманітні соціально-педагогічні підходи. Кожен із зазначених підходів сприяє розвитку у підлітків з особливими потребами моральних та соціальних орієнтацій, що є основою їх майбутньої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Педагоги, соціальні працівники та інші фахівці повинні враховувати індивідуальні особливості підлітків з особливими потребами, їхній рівень розвитку та соціальне оточення, застосовуючи найбільш ефективні методи та техніки для формування ціннісних орієнтацій.

Розділ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Методи соціально-педагогічного впливу на формування цінностей підлітків з особливими потребами

Формування цінностей у підлітків з особливими потребами є важливим етапом їхнього розвитку, оскільки цей процес визначає соціальну зрілість, взаємодію з оточенням та вплив на подальші життєві вибори. Соціально-педагогічний вплив відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме через нього підлітки набувають життєвих орієнтирів, формують свої уявлення про світ, моральні норми та етичні принципи. Існують різноманітні методи соціально-педагогічного впливу, які застосовуються для формування ціннісної системи підлітків з особливими потребами . До них належать активні методи навчання, рольові ігри, групова динаміка, методи розвитку критичного мислення, а також індивідуальні підходи, які дозволяють більш глибоко проникнути в ціннісні орієнтації підлітка.

1. Методи активного навчання та інтерактивного підходу

Методи активного навчання є одними з найбільш ефективних у формуванні цінностей підлітків з особливими потребами . Вони включають техніки, що сприяють активному залученню підлітків з особливими потребами до процесу навчання, розвитку їхніх навичок співпраці, а також критичного аналізу ситуацій. До основних методів активного навчання належать:

- **Дискусії та дебати.** Ці методи дозволяють підліткам висловлювати власні думки, чути та враховувати точки зору інших, що стимулює розвиток критичного мислення і допомагає розвивати етичні та моральні орієнтації. Як зазначає О. В. Мельник, дискусії є ефективним методом формування соціальних цінностей, оскільки сприяють

розвитку вміння чути та розуміти іншого, враховувати різні точки зору [1].

- **Інтерактивні ігри та рольові ігри.** Ці методи дозволяють підліткам застосовувати свої моральні переконання в умовах симульованих соціальних ситуацій, що допомагає розвивати емпатію та соціальну відповідальність. У таких іграх підлітки можуть переживати різні соціальні ролі, аналізувати наслідки своїх дій і вчитися приймати відповідальні рішення.
- **Проектна діяльність.** Участь у соціальних проектах дозволяє підліткам не лише формувати конкретні практичні навички, а й усвідомлювати важливість таких цінностей, як співпраця, взаємодопомога, соціальна відповідальність. Як зазначають І. Л. Дубровіна та М. О. Тищенко, проектна діяльність сприяє розвитку вмінь планування, організації та реалізації своїх ідей, що є важливими аспектами ціннісного розвитку підлітка [2].

2. Методи групової динаміки та кооперації

Одним із важливих методів формування цінностей підлітків з особливими потребами є використання групової динаміки, яка дозволяє підліткам працювати в команді, відчувати важливість колективної діяльності та усвідомлювати свої обов'язки перед групою. Під час групових завдань підлітки мають можливість спілкуватися, обговорювати різні проблеми та приймати колективні рішення. Це сприяє розвитку таких цінностей, як взаємоповага, довіра, відповідальність за результати спільної роботи.

- **Групові тренінги.** Тренінги, що фокусуються на розвитку комунікативних навичок, соціальних компетенцій і вміння працювати в команді, сприяють формуванню соціальних цінностей. Підлітки вчаться слухати один одного, шукати компроміси та підтримувати своїх однолітків, що є важливим аспектом їхнього соціального розвитку [3].

- **Спільні проекти та акції.** Проведення колективних соціальних акцій, таких як благодійні заходи, волонтерська діяльність, екологічні ініціативи, дозволяє підліткам на практиці відчувати важливість взаємодії з іншими людьми та працювати заради загальної мети. Це формує цінності, пов'язані з громадянською відповідальністю, альтруїзмом та активною громадською позицією.

3. Метод розвитку критичного мислення

Критичне мислення є важливим елементом у формуванні ціннісної системи підлітків з особливими потребами. Воно допомагає їм аналізувати життєві ситуації, оцінювати різні варіанти рішень і вибирати оптимальні рішення, що відповідають їхнім моральним принципам. Для розвитку критичного мислення застосовуються різноманітні методи:

- **Аналіз моральних дилем.** За допомогою моральних дилем педагог або соціальний працівник може запропонувати підліткам ситуації, в яких необхідно вибирати між кількома варіантами дій. Це стимулює підлітків з особливими потребами до глибокого осмислення етичних норм та принципів, що дозволяє формувати їхні моральні орієнтації.
- **Кейси та ситуаційні вправи.** Ситуаційні вправи, що імітують реальні життєві ситуації, допомагають підліткам навчитися правильно оцінювати дії інших людей і приймати відповідальні рішення в складних обставинах [4].

4. Індивідуальний підхід і особистісна орієнтація

Індивідуальний підхід є важливим елементом у роботі з підлітками, оскільки кожна особистість є унікальною, і її ціннісна система формується під впливом різних факторів: сім'ї, друзів, медіа, суспільства. Індивідуальні бесіди, консультації, психологічні вправи та підтримка допомагають підліткам усвідомити свої власні цінності та переконання, а також розвивати здатність самостійно приймати рішення і відповідати за них.

- **Психологічне консультування.** Індивідуальні зустрічі з психологом або соціальним педагогом допомагають підліткам відкрити свої емоції,

зрозуміти свої переживання та краще орієнтуватися в моральних дилемах. Як зазначає О. І. Козлов, особистісна підтримка і психологічне консультування дозволяють підліткам ефективно працювати з власними переконаннями, що позитивно впливає на їхні ціннісні орієнтації [5].

Методи соціально-педагогічного впливу на формування цінностей підлітків з особливими потребами є багатограними і різноманітними, що дозволяє соціальним працівникам та педагогам ефективно впливати на формування моральних, соціальних та етичних орієнтацій підлітків з особливими потребами. Вони мають значення не лише для інтелектуального розвитку, а й для формування глибоких внутрішніх переконань та життєвих цінностей, які впливають на поведінку, соціальні взаємодії та загальну адаптацію підлітка в суспільстві.

2.2. Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні системи цінностей підлітків з особливими потребами

Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні системи цінностей підлітків з особливими потребами є важливим етапом у дослідженні та вдосконаленні практики роботи з молоддю. Вона дозволяє не лише визначити результативність використаних методів, але й виявити слабкі місця у їх застосуванні, що дозволяє здійснити корекцію та підвищити ефективність подальшої роботи. Оцінка проводиться на основі різних критеріїв, таких як зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків з особливими потребами, розвиток їхніх соціальних навичок, зміни у поведінці та міжособистісних відносинах.

1. Критерії оцінки ефективності соціально-педагогічних методів

Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні цінностей підлітків з особливими потребами може ґрунтуватися на кількох основних критеріях:

- **Зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків з особливими потребами .**
Це один з найбільш важливих показників ефективності соціально-педагогічної роботи. Зміна чи вдосконалення таких основних цінностей, як взаємоповага, відповідальність, чесність, толерантність, моральні переконання підлітка вказує на позитивний вплив соціально-педагогічних методів.
- **Зростання рівня соціальних навичок.** Підвищення комунікативних навичок, здатності до співпраці, розвитку емпатії та здатності до конструктивного вирішення конфліктів є важливими ознаками ефективності методів формування цінностей.
- **Зміни в поведінці та ставленні до соціальних норм.** Позитивні зміни в поведінці підлітків з особливими потребами , такі як підвищення рівня соціальної відповідальності, участь у благодійних або громадських проектах, відображають ефективність соціально-педагогічних методів у процесі формування системи цінностей.
- **Зниження рівня деструктивної поведінки.** Оцінка рівня зменшення агресії, конфліктності, девіантної поведінки підлітків з особливими потребами є важливим показником того, що застосовані методи сприяють формуванню здорових моральних орієнтацій.

2. Методи оцінки ефективності

Існує кілька основних підходів до оцінки ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні цінностей підлітків з особливими потребами :

- **Кількісні методи.** Це методи, які дозволяють виміряти зміни в показниках через статистичні дані, анкетування або тестування. Наприклад, можна провести анкетування на початку та в кінці курсу соціально-педагогічної роботи, щоб оцінити зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків з особливими потребами .
 - **Анкетування.** Анкетування може включати питання щодо ставлення підлітків з особливими потребами до різних

соціальних і моральних норм, їхніх переконань про дружбу, сім'ю, любов, відповідальність. Зміни в відповідях можуть показати, наскільки ефективно були впроваджені соціально-педагогічні методи.

- **Тестування.** Використання спеціальних тестів для оцінки рівня розвитку соціальних навичок, здатності до співпраці, емпатії тощо, може дати чітке уявлення про прогрес підлітків з особливими потребами .
- **Якісні методи.** Ці методи базуються на детальному аналізі спостережень, інтерв'ю, фокус-групових дискусій та інших неформальних підходів.
 - **Спостереження.** Педагоги та соціальні працівники можуть спостерігати за поведінкою підлітків з особливими потребами під час виконання завдань, участі в групових обговореннях або виконання проектних робіт. Спостереження допомагає виявити зміни в соціальних взаємодіях, підвищення рівня довіри та відкритості в групах.
 - **Інтерв'ю та фокус-групи.** Спілкування з підлітками під час інтерв'ю або фокус-груп може допомогти зрозуміти їхні думки щодо змін у своїй поведінці, ставленні до різних соціальних та моральних проблем.
- **Порівняльний аналіз.** Порівняння результатів до та після застосування методів соціально-педагогічного впливу допомагає визначити реальні зміни у ціннісних орієнтаціях підлітків з особливими потребами . Наприклад, після курсу чи тренінгу, проведеного соціальним педагогом, можна порівняти результати анкет або тестів, оцінюючи зміни у свідомості та поведінці підлітків з особливими потребами .

3. Приклад оцінки ефективності соціально-педагогічних методів

Візьмемо, наприклад, метод групових тренінгів, що спрямовані на розвиток комунікативних навичок та соціальних цінностей, таких як повага та емпатія.

Оцінка ефективності може включати:

- **Кількісна оцінка:** Виконання тестів до і після тренінгу для оцінки змін у рівні комунікабельності, здатності до співпраці, рівня соціальної відповідальності. Результати можуть показати, чи є статистично значущі зміни в цих показниках.
- **Якісна оцінка:** Спостереження за підлітками під час виконання завдань в групах або спільної роботи, а також проведення інтерв'ю з учасниками тренінгу, що дозволяє отримати уявлення про їхній внутрішній досвід, що стосується сформованих цінностей.

Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні системи цінностей підлітків з особливими потребами є багатогранним процесом, що включає кілька підходів та критеріїв. Вона допомагає соціальним працівникам, педагогам та психологам визначити, наскільки успішно проходить процес формування моральних орієнтацій у підлітків з особливими потребами і виявити аспекти, що потребують додаткової уваги або корекції. Ключовими методами оцінки є анкетування, тестування, спостереження та інтерв'ю, які разом дозволяють отримати цілісну картину ефективності застосованих соціально-педагогічних методів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання курсової роботи було проведено дослідження теоретичних і практичних аспектів формування системи цінностей підлітків з особливими потребами , а також застосування соціально-педагогічних методів для цього. Відповідно до поставлених завдань роботи, зроблені наступні висновки:

1. **Поняття та сутність системи цінностей підлітків з особливими потребами.** Система цінностей підлітків з особливими потребами є динамічним набором моральних, соціальних, культурних та особистісних орієнтацій, що формуються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Вона відіграє важливу роль у розвитку особистості підлітка та його взаємодії з соціальним середовищем. Цінності є основою для прийняття життєвих рішень та вибору поведінкових моделей підлітком.
2. **Основні етапи розвитку ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами.** Розвиток ціннісних орієнтацій підлітків з особливими потребами проходить через кілька етапів, починаючи з етапу формування базових моральних понять і закінчуючи етапом самостійного осмислення соціальних норм і цінностей. Найважливішим етапом є перехід від примітивного засвоєння зовнішніх норм до їх інтеграції у внутрішній світ підлітка, що дозволяє йому проявляти індивідуальність і критичне мислення.
3. **Соціально-педагогічні підходи до формування цінностей підлітків з особливими потребами .** Існує кілька основних підходів до формування цінностей підлітків з особливими потребами: гуманістичний, соціокультурний, когнітивно-психологічний та системний підходи. Кожен з них має свою специфіку в залежності від мети та завдань соціально-педагогічної роботи, проте всі вони орієнтовані на розвиток підлітка як самостійної, морально відповідальної особистості.

4. **Методи соціально-педагогічного впливу на формування цінностей підлітків з особливими потребами.** Використовувані методи формування цінностей підлітків з особливими потребами варіюються від індивідуальних консультацій до групових занять і тренінгів. Найбільш ефективними є методи, які забезпечують активну участь підлітків з особливими потребами у процесі, такі як дискусії, рольові ігри, проектні роботи та тренінги. Вони дозволяють підліткам не тільки отримати нові знання, а й застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.
5. **Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів у формуванні системи цінностей підлітків з особливими потребами .** Оцінка ефективності соціально-педагогічних методів включає як кількісні, так і якісні методи. Зміни в поведінці, розвитку соціальних навичок, а також у відношенні підлітків з особливими потребами до моральних і соціальних норм є основними показниками ефективності. Оцінка допомагає виявити слабкі місця у процесі соціально-педагогічної роботи та коригувати підходи для досягнення більшого успіху.
6. **Практична значущість роботи.** Розроблені в даній роботі рекомендації щодо застосування соціально-педагогічних методів можуть бути корисними для соціальних працівників, педагогів і психологів, які займаються вихованням підлітків з особливими потребами . Особлива увага приділена методам, які сприяють активному залученню підлітків з особливими потребами до процесу формування цінностей, що є необхідною умовою для їх ефективного розвитку.

Загалом, дослідження показало, що формування цінностей підлітків з особливими потребами через соціально-педагогічні методи є складним, але важливим процесом, що потребує врахування індивідуальних особливостей кожного підлітка та використання різноманітних методик. Оцінка

результативності таких методів є необхідним етапом для їх удосконалення та досягнення бажаних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровіна І. Л., Тищенко М. О. Проектна діяльність як метод соціально-педагогічного впливу. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 257 с.
2. Кінаш О. В. Розвиток критичного мислення в контексті соціальної педагогіки. Львів: Афіша, 2019. 167 с.
3. Козлов О. І. Психологічна допомога підліткам: Теорія і практика. Харків: Основа, 2018. 93 с.
4. Ксендзов, В. М. Психологія підлітка. Київ: Вища школа, 2001. 131 с.
5. Мельник О. В. Соціально-педагогічна робота з підлітками: Підручник. Київ: Літера ЛТД, 2016. 246 с.
6. Олексенко, І. П. Соціалізація підлітків з особливими потребами у сучасному суспільстві. Харків: Майдан, 2009. 321 с.
7. Шевченко, Л. І. Вплив соціальних мереж на формування цінностей підлітків з особливими потребами . Львів: ЛНУ, 2016. 189 с.
8. Бенашвілі, В. А. Психологія розвитку підлітка. Київ: Наукова думка, 2017. 256 с.
9. Гурєєв, І. В. Основи соціальної педагогіки: теорія і практика. Харків: Фоліо, 2015. 324 с.
10. Жукова, О. Л. Соціальна педагогіка: підходи та методи. Київ: Видавництво КНЕУ, 2018. 119 с.
11. Коваль, Л. С. Підлітковий вік та соціальна адаптація. Одеса: Астропринт, 2019. 325 с.
12. Левків, І. І. Соціальні цінності підлітків з особливими потребами : аналіз сучасних тенденцій. Львів: Видавництво Львівського університету, 2016. С. 167-169.
13. Мартинюк, В. В. Методи соціально-педагогічного впливу на підлітків з

- особливими потребами . Харків: Основа, 2020. С. 267-268.
14. Михайлов, І. П. Соціальна педагогіка: практичні аспекти формування цінностей підлітків з особливими потребами . Київ: Ліра-К., 2017. 421 с.
 15. Петрова, Г. С. Соціально-педагогічна робота з підлітками: теорія та практика. Харків: ТОВ "Фірма "Інтертех", 2018. С. 321-325.
 16. Попов, С. В. Психологія підлітка: основи виховання та розвитку. Львів: Світ, 2015. С. 45-48.
 17. Сорока, В. І. Формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці. Чернівці: Книга, 2017. С. 163-165.
 18. Стаднік, Н. М. Соціальна педагогіка: проблеми виховання підлітків з особливими потребами . Одеса: Педагогічна думка, 2016. С. 321-324.
 19. Ткаченко, О. В. Методи формування цінностей у підлітків з особливими потребами у соціальній педагогіці. Київ: Освіта України, 2019. С. 252-255.
 20. Федорова, І. А. Підліткова соціалізація та ціннісні орієнтації. Львів: Видавництво "Наука", 2018. С. 138-140.
 21. Чернуха, Т. І. Соціально-педагогічні аспекти формування цінностей підлітків з особливими потребами . Київ: Академія, 2016. С. 163-166.
 22. Шевчук, Н. О. Соціально-педагогічні методи виховання підлітків з особливими потребами . Харків: Вища школа, 2020. С. 254-256.
 23. Ярошенко, О. П. Соціальна педагогіка: виховання підлітків з особливими потребами і формування їх системи цінностей. Одеса: Видавничий дім "Педагогічна думка", 2017. С. 64-69.
 24. І. І. Дорожко, О. Є. Малихіна, Л. В. Туріщева, «Шкільний психолог в умовах НУШ. Професійний супровід початкової ланки освіти», «Основа» -2021, 144 с.
 25. Т. П. Авдулова, «Психологія підліткового віку», «Юрайт»-2024, 394 с.
 26. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид. Київ : Центр учб. л-ри, 2024. 128 с.
 27. Савчин М. Загальна психологія: підручник. 4-те вид., допов. Київ : Академія, 2024. 352 с.

28. Аносова А. В. Комунікативна культура в сучасній педагогічній практиці : навч.-метод. посіб. / Департамент освіти і науки Київ. обл. держ. адмін., Київ. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів, 2017. 168 с.
29. Без паніки!: Як вижити, боротися й перемогти під час бойових дій : poradnik dla civil. naselennia / uкл. Олександр Дєдик, Михайло Слободянюк, Олег Фешовець. Львів: Астролябія, 2022. 160 с.
30. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень з психології: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Класич. приват. ун-т. Київ: Центр учб. л-ри, 2021. 360 с.
31. Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Здирко Н. Г. Професійна етика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. аграр. ун-т. Київ: Центр учб. л-ри, 2020. 252 с.
32. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Центр учб. л-ри, 2023. 112 с.
33. Герасименко Л. О., Скрипніков А. М., Ісаков Р. І. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації : посттравмат. стрес. розлад : навч. посіб. Київ : Медицина, 2023. 120 с.
34. Кальницька, Ю. Соціальна психологія в Україні : друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст. : навч. посіб. (хрестоматія) / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 264 с.
35. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практ. посіб. / за наук. ред. Г.М. Бевз, С. Л. Кравчук ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 162 с.
36. Практична психологія: сучасні реалії та перспективи : зб. наук. праць за матеріалами ІІ Всеукр. студент. наук.-практ. конф. (28 верес. 2022 р.), / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ф-т спец. освіти, психології і соц. роботи, Каф. психології освіти, Навч.-наук. лабораторія педагогіки і психології вищ. шк. Київ : КНТ, 2022. 166 с.

37. Прайтлер Б. На їхньому боці : психосоц. робота з травмов. біженцями / перекл. з нім. Дарина Мелашенко, Тетяна Супрун. Львів : ВНТЛ-Класика, 2022. 156 с.